

Halina Łach

Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

X OGÓLNOPOLSKIE FORUM HISTORYKÓW WOJSKOWOŚCI POZNAŃ 17–18 WRZEŚNIA 2010 ROKU

Wojsko, sztuka wojenna i wojna są powiązane z całokształtem życia gospodarczego, społecznego, politycznego i ideologicznego społeczeństwa. Z tego wynika, że są one równocześnie częścią dziejów społeczeństwa¹. ...Generalna dyrektywa metodologiczna badań historyczno-wojskowych wskazuje konieczność rozpatrywania dziejów wojskowych w ścisłej łączności z całym procesem dziejowym².

Problematyka metodologii i metodyki badań historyczno-wojskowych była i jest sygnalizowana jako potrzebny temat dla warsztatu badawczego historyka wojskowego. Czym taka potrzeba jest uzasadniona? Odpowiedzią na to pytanie jest powstanie i zorganizowanie w cywilnych uczelniach wyższych zakładów i zespołów naukowych historii wojskowej oraz nieustanny rozwój badań i prac nad dziejami wojskowymi. Badania i studia historyczno-wojskowe podejmowane są nie tylko przez historyków wojskowych, ale też przez młodych cywilnych pracowników naukowych. Zachodzi więc potrzeba nieustannego wypracowywania podstaw metodologicznych nauki historyczno-wojskowej.

Zainteresowanie naukowców metodologią i metodyką badań historyczno-wojskowych jest duże i podyktowane potrzebą praktycznego ich wykorzystania w poznawaniu militarnej działalności człowieka. Działalność ta ściśle powiązana była i jest z całokształtem rozwoju życia społecznego więzami ekonomicznymi, społeczno-politycznymi, ideologicznymi i kulturowymi. Należy do najbogatszych form działalności ludzkiej.

Współczesna historiografia nie wypracowała jasnej podstawy metodologicznej w badaniach historyczno-wojskowych. Poszukując nowych podstaw metodologicznych i sposobu podzielenia się wiedzą na ich temat oraz chcąc zaprezentować dorobek metodyczny i dokonać oceny stanu dotychczasowych metod badawczych, środowisko historyków wojskowości Zakładu Historii Wojskowej Instytutu Historii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu w dniach 17–18 września 2010 r. było organizatorem X Ogólnopolskiego

¹ B. Miśkiewicz, *O przedmiocie nauki historyczno-wojskowej*, „Myśl Wojskowa” 5/1958, s. 82–90.

² Idem, *Wprowadzenie do badań historyczno-wojskowych*, Poznań 2001.

³ *IX Ogólnopolskie Forum Historyków Wojskowości. Polska myśl wojskowa na przestrzeni dziejów*, red. W.B. Łach, współudział T. Gajownik, D. Radziwiłłowicz, Olsztyn 2008, s. 768.

Forum Historyków Wojskowości na temat: *Metodologia i metodyka badań historyczno-wojskowych*. Wybór miejsca obrad forum i tematu nie był przypadkowy. Już w wrześniu 2007 r. na zakończenie IX Ogólnopolskiego Forum Historyków Wojskowości zorganizowanego przez Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie³, środowisko naukowe z prof. dr. hab. Karolem Olejnikiem zaprosiło na kolejne forum do Poznania. Miejscem obrad X Ogólnopolskiego Forum Historyków Wojskowości była Aula im. Lubrańskiego w budynku Rektoratu Uniwersytetu im. A. Mickiewicza i Collegium Historicum.

Organizatorem forum byli pracownicy i naukowcy Zakładu Historii Wojskowej Instytutu Historii Wydziału Historycznego.

Na obecne forum przybyli przedstawiciele środowisk naukowych szkół wyższych z całego kraju zajmujący się naukowo i dydaktycznie problematyką dziejów wojskowych oraz pracownicy naukowcy Akademii Obrony Narodowej.

Uroczyste otwarcie forum odbyło się o godzinie 11.00 w Auli im. Lubrańskiego. Wystąpienia powitalne wygłosił Prorektor Uniwersytetu im. A. Mickiewicza prof. dr. hab. Zbigniew Pilarczyk i Dziekan Wydziału Historycznego Pani prof. dr. hab. Hanna Koćka-Krenz. Po uroczystym i oficjalnym powitaniu gości prof. Pilarczyk odniósł się do tematu forum, uzasadniając powody, które zadecydowały o jego wyborze. Mówił, że to właśnie w Poznaniu problematyka metodologiczna była zawsze w centrum uwagi badawczej Zakładu Historii Wojskowej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza. Podkreślił ogromny wkład w rozwój tej problematyki śp. prof. dr. hab. Benona Miśkiewicza, który uważany jest za prekursora metodologii i metodyki badań z historii wojskowej. Obecnie, kiedy nie ma już profesora wśród nas, wybór takiego tematu miał być wielkim ukłonem w jego kierunku. Ponadto profesor Miśkiewicz zapoczątkował formę narodowej debaty na temat stanu i rozwoju historii wojskowości⁴. W dalszej części prof. Pilarczyk poruszył kwestię opracowanego *Ogólnopolskiego Informatora Historyków Wojskowości*⁵. Informator jest pokaźnym wydawnictwem, zawierającym spis badaczy historii wojskowości w polskich uczelniach wyższych.

⁴ Cykliczne debaty przedstawicieli nauki historyczno-wojskowej zapoczątkowane zostały przed laty w Poznaniu w 1994 r. przez prof. dr. hab. Benona Miśkiewicza na temat stanu i kierunków rozwoju historiografii i prognoz badawczych nad historią wojskowości. Jest ono głównym forum dyskusji i informacji o pracach badawczych nad historią wojskowości. Kolejne miały miejsce w Warszawie w 1995 r. w Wojskowym Instytucie Historycznym Akademii Obrony Narodowej, w Toruniu na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w 1996 r., w Koszalinie w Politechnice Koszalińskiej w 1998, w Gdyni w Akademii Marynarki Wojennej w 1999 r., w Filii Akademii Świętokrzyskiej w Piotrkowie Trybunalskim w 2001 r., w Siedlcach w Akademii Podlaskiej – 2003 r., Częstochowie w Akademii im. J. Długosza w 2005 r. i w Olsztynie na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w 2007 r. Szerzej zob. *IX Ogólnopolskie Forum Historyków Wojskowości. Polska myśl wojskowa na przestrzeni dziejów*.

⁵ *Ogólnopolski Informator Historyków Wojskowości*, przygotował Zakład Historii Wojskowej Instytutu Historii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Poznań 2010.

W dalszym wystąpieniu prof. Pilarczyk poruszył kwestię podejmowania badań historyczno-wojskowych przez młodych naukowców. Środowisko historyków wojskowości powiększa się, jest coraz więcej osób zajmujących się badaniami, to im należy dać pogląd na podstawy metodologiczne i metodykę badań historyczno-wojskowych, gdyż różnica między metodologią historyczną a historyczno wojskową jest istotna ze względu na specyfikę materiału badawczego.

Wystąpienie powitalne wygłosiła również Dziekan Wydziału Historycznego, prof. dr hab. Hanna Kočka-Krenz. Podkreśliła wagę tematu forum i odniosła się do wydarzeń militarnych z przeszłości, które są obecnie powszechnie rekonstruowane. Zwróciła uwagę na takie stosowanie metod badawczych przy odtwarzaniu przeszłości, aby uzyskać obiektywną i niezakłamaną wiedzę o przeszłości i właściwie wykorzystać ją w organizacji rekonstrukcji historycznych.

Po uroczystym otwarciu forum, w dalszej jego części, wygłoszone zostały referaty wprowadzające w tematykę konferencji. Jako pierwszy zabrał głos prof. dr hab. Karol Olejnik, który w wystąpieniu na temat *Metodologia badań historyczno-wojskowych czasów średniowiecza*, zwrócił uwagę na ważny aspekt w metodologii. Badacz historii wojskowości świadom braku dostatecznej ilości zachowanych źródeł i opracowań specjalistycznych powinien sięgać do badań porównawczych, aby odtworzyć stan wojskowości czasów odległych oraz powinien uwzględniać badania terenowe, ustrojowe, prawne, społeczne, wzorce kulturowe, organizacyjne innych państw. Kolejnym prelegentem był prof. dr hab. Mirosław Nagielski. Przedstawiając *Metodologię badań historyczno-wojskowych doby nowożytnej*, zwrócił uwagę na wojny w Europie tego okresu. Badając dzieje wojenne epoki nowożytnej należy uwzględniać specyfikę podokresów oraz dokonywać porównań wojska polskiego z francuskim, angielskim, niemieckim oraz badać stosunki armii ze społeczeństwem. Natomiast prof. dr hab. Lech Wyszczelski zabierając głos na temat *Metodologia badań historyczno-wojskowych czasów najnowszych* mówił o złożoności badań wojskowości okresu najnowszego tj. XX i początków XXI w. Zaznaczył, że jest to okres specyficzny. Wystąpiły dwie wojny światowe i dwie epoki różne dla badaczy. Podkreślił, że od czasów odzyskania niepodległości przez Polskę do 1989 r. zorganizowana była armia masowa, następnie po 1990 r. możemy mówić o armii profesjonalnej. Zmiana systemu obronnego Polski wymusza poniekąd inne podstawy metodologiczne badań historii wojskowości Polski.

Podkreślił, że w latach pięćdziesiątych założenia metodologiczne badań historyczno-wojskowych były wzorowane na ustaleniach nauki radzieckiej i podporządkowane ideologii marksistowskiej. W dalszej części wystąpienia podkreślił dokonania metodologiczne ośrodka poznańskiego, jako najaktywniejszego w dziedzinie studiów nad metodologią historii wojskowej. Zwrócił uwagę na dokonania Stanisława Herbsta⁶ i Benona Miśkiewicza. Zaznaczył,

⁶ B. Miśkiewicz, *Studia nad metodologią nauki historyczno-wojskowej*, X Ogólnopolskie forum historyków wojskowości, *Metodologia i metodyka badań historyczno-wojskowych*, Poznań, 17–18 września 2010; Zob. też S. Herbst, *Historia wojskowa: treść, dzieje, metodyka, metodologia*, Zeszyty Naukowe WAP, Seria Historyczna, VII, nr 5, Warszawa 1961, s. 30–31.

że S. Herbst przywiązywał dużą wagę do studiowania terenu i obszaru w badaniach działań wojennych. Dlatego był zwolennikiem podróży historyczno-wojskowych w postępowaniu badawczym. Profesor Wyszczelski podobnie jak wcześniejsi przedmówcy również podkreślił dokonania B. Miśkiewicza na polu metodologii historii wojskowości. Mówił o jego sztuce łączenia metod dedukcyjnych i indukcyjnych w procesie metodologicznym.

W dwudniowym forum uczestniczyło czynnie ponad 70 naukowców (wygłoszono około 50 referatów), archiwistów i przedstawiciele instytucji państwowych. Ze względu na dużą liczbę zgłoszonych referatów, każdy z uczestników mógł tylko zaprezentować swoje badania w dużym skrócie nad różnymi zagadnieniami z dziejów militarnych Polski. Mimo to udało się w miarę całościowo zaprezentować aktualny stan badań w poszczególnych dziedzinach i epokach historycznych, i na tej podstawie określić kierunki badań na przyszłość, postulując wypracowanie podstaw metodologicznych. Najważniejszym osiągnięciem X Forum było zaznaczenie dużego postępu w badaniach historyczno-wojskowych w Polsce.

Problematyka metodologiczna na forum była też zaprezentowana przez historyków wojskowości Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Prof. dr hab. Norbert Kasperek podjął temat *Kiedy brak źródła? Baza źródłowa do powstania listopadowego na ziemiach litewskich*, następnie dr hab. Dariusz Radziwiłłowicz mówił o *Metodyce badań źródłowych nad historią polskich formacji zbrojnych na Powołżu i Syberii w latach 1918–1920*, dr Wiesław Łach *Metodyka opracowania środków symbolicznych (mapy, szkice, schematy) przy analizie systemu obronnego Polski północnej okresu przedwojennego*, a dr Halina Łach zaprezentowała temat *Metodologia badań przemian systemu ochrony granic Polski po 1989 r.* Referaty ukazały różne problemy metodologiczne nauki historyczno-wojskowej w ośrodku olsztyńskim, a w szczególności wiele potrzeb badawczych, co prowadzi do dalszego umocnienia historii wojskowej na uniwersytecie, jako ważnej dziedziny badań historycznych.

Wysłuchanie referatów i komunikatów dało podstawę do wymiany poglądów i dyskusji, która skupiła się na problemach metodologii badań historyczno-wojskowych. Podkreślono konieczność korzystania w procesie metodologicznym z metod badawczych innych nauk (socjologii, psychologii, prawa, ekonomii, demografii, geografii statystyki, techniki) oraz uwzględnianie w badaniach uwarunkowań organizacyjnych, społecznych i kulturowych innych państw. Ponadto zwrócono uwagę na potrzebę wykształcenia się ośrodka badań metodologicznych i większego przekazu wiedzy metodycznej młodszym adeptom nauki oraz podnoszenie poziomu prac kwalifikacyjnych wykonywanych na rzetelniejszych podstawach metodologicznych.

Dwudniowe obrady zostały podsumowane przez prof. dr hab. Zbigniewa Pilarczyka. Zaznaczył, że z optymizmem patrzy na badania z historii wojskowej po zaprezentowaniu metod badawczych przez środowiska naukowe. Referaty wniosły dużą wartość poznawczą do metodologii historii wojskowej i zapowiedział, że wszystkie zostaną opublikowane w wydawnictwie pokonferencyjnym.

Na zakończenie wystąpienia złożył serdeczne podziękowania wszystkim uczestnikom forum i organizatorom za trud i pracę włożoną w przygotowanie konferencji. Tym samym X Ogólnopolskie Forum Historyków Wojskowości zostało zamknięte.

Następne forum zostanie zorganizowane w 2012 r. przez Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach.

Jan Chłosta

Olsztyn

CMENTARZE NA WARMII

Zorganizowana 18 X 2010 r. w Olsztynie konferencja na temat cmentarzy na Warmii była trzecim z kolei tego typu spotkaniem naukowym, poświęconym stanowi zabytkowych nekropolii w regionie. Po cmentarzach leśnych w 2008 r., cmentarzach ewangelickich na Mazurach w 2009 r., Społeczny Komitet Ratowania Dawnych Cmentarzy na Warmii i Mazurach wspólnie z Muzeum Warmii i Mazur oraz Oddziałem Okręgowym Katolickiego Stowarzyszenia *Civitas Christiana* w Olsztynie, tym razem podjął ten temat. Na konferencji referaty wygłosili: dr Jan Chłosta (*Cmentarze na Warmii*), ks. prof. dr hab. Andrzej Kopiczko (*Pochówki warmińskich księży*), prof. dr hab. Janusz Jasiński (*Z dziejów cmentarza świętego Krzyża w Olsztynie*).

Wyodrębnienie cmentarzy na historycznej Warmii, a więc w dawnych powiatach: braniewskim, lidzbarskim, reszelskim i olsztyńskim, miało charakter wyłącznie umowny. Podobnie, jak na dawniej ewangelickich Mazurach, nekropolie poza obrębem miejscowości tworzone, zgodnie z zarządzeniami władz pruskich w miastach w końcu XVIII w., a we wsiach – w drugiej połowie XIX w. Decydowały o tym przede wszystkim względy sanitarne. Skupienie wokół kościoła znacznej ilości grobów sprawiało wrażenie przygnębiające: unoszący się fetor rozkładających zwłok, walające ludzkie kości skłoniły władze do zmiany. Zaprzestano zatem grzebania zmarłych na terenie otaczającym kaplice i kościoły, przyjęte postanowieniami Soboru Rzymskiego z 1059 r. Wtedy zasada ta nakazywała pozostawienie przestrzeni grzebalnej wokół kościoła 60 kroków oraz kaplic 30 kroków. Właściwie obszar i proporcje dawnego cmentarza wyznaczał cień rzucony przez sakralną budowlę. Przestrzeń tę jakby identyfikowano z sakralnym wnętrzem kościoła. Był on uznawany za przestrzeń świętą, nienaruszalną. Zmarli więc spoczywali w cieniu świątyni, pod pieczą jej patronów. Dlatego też obowiązywał katego-

¹ P. Turowski, *Historia parafii Bartąg. Diecezja warmińska*, s. 42, rękopis w posiadaniu autora tekstu.